

MÉLTÁNYOSSÁG
politikaelemző központ

Csizmadia Ervin

A hatalmi ágakról - másképpen

info@meltanyossag.hu

www.meltanyossag.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

A hatalmi ágak elválasztásáról manapság ritkán esik szó, s ha szó esik, akkor is – nevezzük így – 19. századi értelemben.

Robert Dahl, világhírű amerikai politikatudós vagy 30 éve azt írta, hogy szemléletünk és fogalmaink „elbájolóan” 19. századiak, és ebben van valami. A 19. század csodálatos eszmei dolgokat adott az emberiségnek. Ilyen eszme a hatalommegosztás is: ki ne tudná, hogy a hatalmat *korlátoknak* kell alávetni, illetve a különböző hatalmi ágakat *egymással* kell korlátozni.

Addig az elmélet kikezdhetetlen, ameddig a hatalmat a megszokott, 19. századi értelemben vesszük: van tehát a törvényhozás, a végrehajtás és a bírói hatalom. Évszázadok óta ezek alkotják a hatalmi ágak komplexitását, és a gondolatainkban is ezek jönnek elő, ha hatalomról, annak megosztásáról beszélünk.

De mi van akkor, ha a hatalomnak ez a hármas leírása már nem (vagy csak részben) fejezi ki a 21. századi hatalmi szféra teljességét? Mi van, ha a hatalom már nem csak ezek között az ágak között osztódik meg (ha megosztódik egyáltalán)? Amennyire fontos ez a kérdés, annyira alul elemzett.

De miért van ez így?

Induljunk ki hát a klasszikus hatalom-felfogásból. Az első észrevételünk, hogy a régi hatalommegosztási felfogás jól körülhatárolhatóan az úgynevezett *formális* szereplőkhöz és intézményekhez kötődik. Mind a három szereplőnk/intézményünk ilyen. A mindenkori választások létrehozzák a törvényhozó (parlament) hatalmat. A parlamenti többség kijelöli a maga vezetőjét, a kormányzatot (*végrehajtó* hatalom) és e kettő együtt biztosítja a jó esetben független, kevésbé jó esetben tőle kisebb vagy nagyobb mértékben függő igazságszolgáltatási rendszert (*bírói* hatalom). Ez a kiinduló helyzet, és ennek az ideának kellene megfelelnünk a 21. században.

Csak hogy ennek az ideának manapság szinte lehetetlen megfelelni. S nem azért, mert elvi kifogásunk lenne a hatalommegosztás ellen. Hanem azért, mert a hatalom ma már nem szűkíthető le pusztán ezekre a szereplőkre. Könnyen beláthatjuk, miért nem. Amikor a három klasszikus hatalmi ágról, és a közöttük lévő interakciókról szóló elméletek megszülettek, nagyon más világ volt. Az egyszerűség kedvéért nevezzük ezt a „más világot” a nemzetállamok világának. A hatalommegosztás rendszere pedig alapvetően a nemzetállamokra, azaz országok *belső életviszonyaira* szabott elméleti útmutatás és norma volt, aminek érvényessége legalábbis relativizálódik, amikor ezek a körülmények már nem vagy csak részben állnak fenn.

Ma a fejlett világ nagy része meghaladta, vagy meg kívánja haladni a nemzetállami struktúrákat, és a helyükbe nemzetek felettieket kíván állítani. De a demokráciák sem olyanok, mint két évszázada: az elit demokráciák helyébe tömegdemokráciák léptek.

A két változás együttesen kibővítette a hatalom szempontjából releváns szereplők körét, azaz az új szereplők nem csupán – a formális mellett – *informális* szereplők (látszólag a hatalmon kívül), de *hatalmi* szereplők (valóságosan is). Ezek az új szereplők már nem csak a belső fejlődésben gyökereznek, hanem a nemzetállamot meghaladó globalizációs folyamatokban. Ez egyfelől azt jelenti, hogy – minimum az 1950-es évek, Európa újjáépítésének kezdete óta – a formális politikai szereplők mellett egyre több olyan szereplő is megjelenik a politikában, aki nem a választásokból és a választások utáni intézményalakításból (azaz a hagyományos hatalmat megalapozó belső tényezőkből) nyeri legitimitását. Ezekről az informális szereplőkről rengeteg könyv és tanulmány jelent meg az elmúlt évtizedekben, de valódi politikaalakító szerepükről – ha tetszik: „hatalmukról” – mégis nagyon keveset tudunk. Daphne Josselin és William Wallace híres könyve (*Non-State Actors in World Politics*) óta tudjuk és megtanultuk a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) fogalmát, de ez a tudásunk voltaképpen a perifériára szorul, mert ezeknek az új szereplőknek a politikára való ráhatását csak nagyon bizonytalanul tudjuk tudományos kutatások tárgyává tenni. Még kevésbé tudunk mit kezdeni az úgynevezett „informális Európa” fogalmával, holott erről is születtek már nagyon

komoly feldolgozások, mint például a *The Informal Construction of Europe* című 2019-es tanulmánykötet. Ebből például az is kiderül, hogy az Európai Unió sem csupán egy formális hatalmi szereplő – legalább ilyen fontosak Európa működtetésében az informális aktorok is.

De másfelől az informális szereplőknek marad terük a belpolitikában is, és ez a demokráciák átalakulásából érthető meg. A régi demokráciák tömegdemokrácia előtti demokráciák voltak, sőt a 19. század nagy részében nem is demokráciák, hanem *liberális* rendszerek voltak. A hatalommegosztás klasszikus hármassága tehát egy olyan helyzetre lett kitalálva, amelyben széles néptömegek még nem ve(het)ttek részt. A hatalommegosztás tehát egy predemokratikus elit-konstrukció volt, ami az adott körülmények között biztosítani volt képes a politizáló elitek közötti szükséges egyensúlyt.

Azonban az idő előrehaladtával először a liberalizmus egészült ki a demokráciával (20. század eleje), majd pedig a liberális demokráciák váltak uralkodó politikai rendszerekké (a 20. század vége). Viszont a liberális demokrácia a 21. század jelen időszakában válságjelenségeket mutat, s ennek egyik szembeötlő tünete a demokratikus pólus *népre* hivatkozó lázadása a liberális elitekkel szemben. Egy ilyen helyzetben pedig nemhogy erősödne az igény a hatalommegosztásra, hanem ellenkezőleg: a hatalom monopolizálása zajlik, vagy úgy is mondhatnánk: növekszik az *osztatlan* hatalom iránti igény.

Elvégre a nép, mint szuverén iránti igény fűti az említett elit-ellenes lázadást. Azon, hogy jogos-e ez a lázadás, lehet vitatkozni. számunkra azonban nem annak kiderítése a cél, hogy jogos-e ez a lázadás, hanem annak eldöntése, hogy ez az új folyamat miképpen érinti a hatalommegosztás szofisztikált rendszerét. Könnyen beláthatjuk, hogy alapvetően – és negatívan – érinti. A nép-elvű irányzatok úgy gondolják, éppen a túlzásba vitt liberalizmus (azaz a hatalommegosztás liberális rendszere), az, ami a válságot előidézte, tehát a maguk részéről jogosnak ítélik az ellene való radikális fellépést.

Ráadásul arra hivatkozva lázadnak, hogy a liberalizmus klasszikus hatalommegosztása az idők során egyre inkább *hatalommonopolizálássá* vált, azaz minden a liberális érdekköröknek rendelődött alá. Hadd utaljunk itt vissza az informális szereplők növekvő befolyására: azok a demokratikus lázadók, akik fellépnek a liberalizmus ellen, éppen azért lépnek fel, mert úgy vélik: a liberalizmus egycentrumú hatalomként voltaképp az ő érdekeiket és érvényesülésüket nyomta el.

Mindezeket figyelembe véve leszögezhető: új helyzettel állunk szemben. Ebben az új helyzetben a 19. századi hatalommegosztási tan nem vagy csak nagyon csökevényesen érvényesül. A hiányon lehet keseregni, de ez nem fedheti el előlünk, hogy *másfajta* hatalommegosztásról is lehetne/kellene gondolkodni, és éppen napjaink folyamataiból kiindulva. Mert ha igaz, hogy manapság nem a három régi hatalmi ág van csak „megosztás-kényszerben”, akkor ebből

az következik, hogy az „új” hatalommegosztást ne csak a 19. század körülményei között létrejövő szereplők között képzeljük el, hanem a *maiak* között. Ennek az új helyzetnek pedig van három alaptétele: 1. Ma már nem csak nemzetállami keretekben zajlik a politika; 2. Ma már nem csak formális szereplők között kell elképzelnünk a hatalommegosztást; 3. Ma már – s éppen az előbbi kettőből következően – két kiemelkedő (és egymással szembekerülő) szereplő van: a liberálisok és a demokraták.

Ha mindezt elismerjük, ebből az következik, hogy liberálisok és demokraták kölcsönös *önkorlátozására* van szükség. A 19. századi hatalommegosztás nagy és a mára átmenthető öröksége éppen az önkorlátozás annak érdekében, hogy senki se gyakorolhasson túlzott és ellenőrizetlen hatalmat. Ma is erre van szükség, de a mai helyzet igényeihez igazodva. Ha elfogadjuk, hogy a mai két egyenrangú hatalmi képződmény liberalizmus és demokrácia, akkor az első lépés, hogy egyik sem monopolizálja a hatalmat a másikkal szemben.

Mit is jelent ma a monopolizálás?

Azt, hogy vagy a liberalizmus vagy a népszuverenitás van kikiáltva egyedüli alkalmas rendszerintegráló ideológiának. Ha azonban a kettő külön van, és egymás ellen dolgozik, és nem vesszük észre, hogy közöttük kellene éppen megosztani a hatalmat, akkor éppen a mai változásokat nem vesszük észre, és azokból nem a

megfelelő következtetéseket vonjuk le. Ezt a luxust azonban nem engedhetjük meg magunknak. Olyan elméletre van tehát szükségünk, amely pontosan érzékeli, hogy a haladás mai fokán már nem lehet csak az egyik vagy a másik szereplő hatalom maximalizálására építeni a demokráciát, de azt sem lehet, hogy a 19. századi dogmák mentén gondolkodjunk csak a hatalom megosztásáról. Egyértelművé kell tennünk, hogy liberálisok és demokraták ma gyakorta két külön kasztot, s ez által két egymástól távoli hatalmi felfogást képviselnek, akik nem az önmérséklet, hanem a totális hatalmi ambíciók kiélése felé törekszenek. Ha mindezt látjuk és azonosítottuk, érveket kell találnunk a mellett, miért és hogyan lehetne megkezdeni *mindkét* (igen, mindkét) tábornak az önmérséklet felé való átalakulást. Ez jelenleg illuzórikus elvárásnak tűnik, de csak addig az, amíg a probléma azonosítatlan és félreolvasott. Amint elismertük, hogy a mai korban megbomlott e két eszme évszázados egysége, máris új nézőpontot veszünk fel, s erre építkezve már könnyebben kidolgozható a 21. század önmérséklet-központú politikája.

Liberalizmus és demokrácia – mint két fontos civilizációs eszme – nem élhet sokáig úgy, hogy kizárják, nem pedig kölcsönösen elismerik egymást. A mai hatalommegosztás alapja tehát – első lépésként –, hogy van liberális és van demokrata, de nem mindenki liberális demokrata.